

Derleme Sözlüğü'nde Madde Birleştirme Önerileri ve Bu Maddeler Üzerine Değerlendirmeler

A. Deniz Abik*
(Adana)

1. *Derleme Sözlüğü*'nün 1963'te yayımlanan birinci cildinin Önsöz'ünde sözlüğün tamamlanmadan cilt cilt yayımlanmasının doğuracağı sorun görülmüş, ancak bu sorunun kabulünün zaman alacak bir işe yeğlendiği belirtilmiştir. Bu sorun, önsözde şu cümlelerle dile getirilmiştir:

...on ciltten fazla tutacağı anlaşılan kitabın tamamını hazırlamak yirmi otuz yıldan önce mümkün olmayacaktır. Basıma başlamayı bu kadar geciktirmektense küçük bir sakıncayı hoş görerek tamamlanan kısımları hemen bastırmak daha uygun görülmüştür. Bundan dolayı bir sözün türlü söyleniş şekilleri madde başlarında tam olarak sıralanamamıştır. Ancak değişik şekiller aynı harfle veya bir cilde giren harflerle başlıyorsa o cilt içinde toplanmış ve → işaretiyle yalnız bu cilde giren kelimeler arasında bağlantı kurulmuştur. Ayır ayrı ciltlere girecek sözler (örneğin “abartmak” ile obartmak ve ofurtmak; acar ile ecer) arasında bağlantı kurmak işi eser tamamlandıktan sonra hazırlanacak fasiküle bırakılmıştır. (DS 1963: VI).

Sözlüğün cilt cilt yayımlanması nedeniyle henüz yayımlanmamış diğer ciltlerdeki maddelere gönderme yapılması bu doğrultuda mümkün değildir. Ancak, aynı cilt içinde birbirine gönderilebilecek maddeler

---

* Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Üyesi, denabik@cu.edu.tr

bulunduğu gibi, daha önce yayımlanmış ciltlerdeki maddelere gönderme yapılabilecek şekiller de görülür. Sözlükte yer alan kelimelerin bir kısmının Anadolu'nun değişik bölgelerinde kullanıldığına ilişkin veriler varken bir kısmı, sadece bir tek yerden derlenmiş veriler olarak görülür. Yine, aynı ciltte ve diğer ciltlerde sesbilgisi bakımından birbiriyle ilgili olan kelimeleri görmek mümkündür. Aynı kelimenin farklı telaffuzları, aslında, Anadolu ağızlarındaki ses olaylarını görmek bakımından da önemli ipuçları sunar.

Daha önceki bir bildirimde, *Derleme Sözlüğü*'nde derleme yeri olarak sadece Trabzon gözüken kelimeleri taramış, bunların gerçekten sadece Trabzon'a ait kelimeler olup olmadığını denetlemek istemiştım. Bu kelimelerin sayısı 887 idi. Kelimelerden bir kısmının sadece Trabzon'da kullanılmadığını görmüştüm. Yalnızca Trabzon'dan derlenmiş gibi görünen kelimelerin bir kısmının farklı seslerle veya genişlemiş veya eksiltilmiş biçimleri ile başka yerlerden de derlendiğini belirlemiştım. *Derleme Sözlüğü*'nde aynı kelimenin farklı söyleyişleri birbirine göndermelerle yer alır; fakat bazı kelimelerin ilişkili oldukları kelimeler fark edilemediği için ilişkilendirme yapılamamıştır. Zaman zaman birleştirme ve göndermelerin yapılamaması, kelimelerin tek yerden derlenmiş gibi görünmelerine sebep olur. Birleştirmeler, göndermeler yapıldıktan sonra tek yerden derlenmiş görünenlerin gerçekten tek yerde mi kullanıldığını, bütün bölge ağızlarının sözvarlığını ortaya koyan ağız çalışmalarının tamamlanması ile anlamak mümkün olacaktır.

Sözlük düzenlenirken, bazen de anlamın farklı olduğunun düşünülmüş olması, aynı kelimelerin farklı yerlerde verilmesine neden olmuş olmalıdır. Farklı gibi görünen anlamların derleyicilerin tanımları, karşılıkları ile ilgili olduğu anlaşılabilir.

Diğer yandan, bazen madde başları aynı olmayan kelimelerin de sesçe ve anlamca benzer olmaları nedeni ile aynı maddede toplandıkları görülür. Burada zaman zaman kavramların madde başı gibi algılanmasının etkisi olduğu düşünülebilir.

İlk cildin yayımlanmasından sonra M. Canpolat'ın tanıtma yazısında belirttiği gibi, fişlerin değerlendirilmesi işini yapan uzmanların hatadan kaçınmak için mümkün olan çabayı gösterdikleri muhakkaktır; böylesine

geniş çaplı bir eserin iki üç kişinin elinden çıktığı, üstelik de bu kişilerin tek işlerinin de bu olmadığı dikkate alındığında, bu türden farklılıkların olması olağandır (Canpolat 1964: 185-186).

Derleme Sözlüğü'nde kavramlar dizini, aynı olan şekilleri bir araya getirebilecek bir çalışmadır. Böylece, *Derleme Sözlüğü*'nün önsözünde belirtilen fasikülün kısmen karşılığı olabilir (DS 1963: VI). Kavramlar çalışmasının devam etmesi yararlı olacaktır. Ancak, üç cildi yayımlanmış olan *Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini*¹, şimdilik, yukarıda sözünü ettiğimiz türden ihtiyacı karşılayacak kullanım kolaylığını taşımamaktadır. Tamamlanabilmesi durumunda kavramdan kelimeye gidişi sağlayabilir, fakat kelimedenden kavrama gidiş mümkün olamamaktadır.

Türk Dil Kurumunun *Derleme Sözlüğü*'nü ağ ortamında² açmış olmasının kullanılabilirlik ve aynı kelimeleri bir araya getirme çalışmasına katkısı nedir? Kullanımdaki hali ile Sözlük'te arama kolaylığı sağlanmaktadır. Ama şu anda, karşılıklardan gidilerek kelime bulma olanağı yoktur. Bölümümüzde yürütülen bir doktora çalışması³ *Derleme Sözlüğü*'nden değişik şekillerde yararlanma konusunda daha geniş olanaklar sağlayabilecek niteliktedir.

2. *Derleme Sözlüğü*'nde aynı kelimenin farklı maddelerde alındığı bir kısım örnekleri sıralayabiliriz. Vereceğimiz örneklerin bir kısmı aynı kelime olduğu açık olan sözlerdir. Bir kısmının birleştirilip birleştirilemeyeceğini, aynı sözler olup olmadığını tartışmak bu çalışmanın konusu içindedir. Burada, tanımlarındaki farklılıklar nedeniyle ayrı madde başlarında alınmış sözler de vardır. Tanımlama farklılıklarının ayrı gibi gösterdiği ögeler ağız çalışmalarında karşılaştırmalı olarak incelenmelidir.

¹ Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini I, II, III, Türk Dil Kurumu Yayınları: 627/1, 2,3, Ankara 1995.

² Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/ttas>

³ Bekir Tahir Tahiroğlu, *Bilgisayar Destekli Sözlükbilim Çalışmalarında Derleme Sözlüğü Veri Tabanı Örneği*, Danışman Prof. Dr. Ş.Haluk Akalın, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı devam eden doktora tezi.

abacı “1. Atıcı, yalan yanlış söyleyen 2. Bedavadan yiyip içen” (DS 1963: 5); **abeci** “1. Atıcı, palavracı, yalancı, mübalağacı” (DS 1963: 17).

abuhlamak “aldatmak” (DS 1982: 4404); **abohlamak** “aldatmak” (DS 1982: 4404).

abore “değersiz, beceriksiz” (DS 1963:27); **avara (I)** “şaşkın, kararsız, beceriksiz, işsiz, avare” (DS 1963:376).

abson “ateş” (DS 1963: 31); **apsomat** “küçük ateş” (DS 1963: 290); **apsimat** “ateş yanınca üzerinde beliren ilk kül” (DS 1963: 290).

abson (II) apson “büyü, sihir” (DS 1982: 4404); **avsun (I)** “sihir, büyü, efsun” (DS 1963: 393).

abuskal “2. Sonradan tamamlanmak üzere yarı bırakılan iş 3. İşte gözetilen sıra” (DS 1963: 35); **aposkal** “1. Yapılacak çeşitli işlerden ilki 2. Başlanmış iş 3. Bir işin başlangıç yeri 4. Tarlada sürülen kısım, sürülmemeyen kısım arasındaki sınır” (DS 1963: 289); **apuskal** “Başlanmış bir işin yarıda bırakıldığı yer” (DS 1963: 291).

acemik “Acı ve yapışkan bir ot” (DS 1963: 44); **acımık I** (acımiğ, acımih vd...) “1. Çok sık dallı acı ve fena kokulu bir yaban otu 2. Çokça buğday tarlasında biten ve delice karamuk da denilen ot ve tohumu” (DS 1963: 50).

afala I “100-200 kilo ağırlığında yunus balığı” (DS 1963: 69); **afarna** “Yunus balığı” (DS 1963: 71).

ağartberi (ağari beğari) “Öteberi, ufak tefek şey” (DS 1963: 82) ; **akarı bekəri** “Ufak tefek şeyler” (DS 1963: 140); **anaberi** (anara, anaraberi, anar banar, anarberi, anarbeti, anaribeneri, anarberi, anarbeti) “ufak tefek, öteberi, sandık eşyası” (DS 1963: 244).

ağrap (ağrep) “Akrep” (DS 1963: 108); **ahrap** “1. Akrep” (DS 1963: 133); **akrap II** “1. Akrep” (DS 1963: 160); **arhap I** “Akrep” (DS 1963: 312); **arkap I** “Akrep” (DS 1963: 326); **ergap** “Akrep” (DS 1972: 1767).

akaba “İnişli, meyilli yer” (DS 1963: 136); **akabe** “yokuşlu, inişli, dönemeçli yol” (DS 1963: 148).

alabıcık II “Kulübe” (DS 1963: 174); **alatçık** “1. Çadır direği 2. Çingene çadırı” (DS 1963: 201); **alacık** (alacih, alacuk, alaçak, alaççık, alaçığ vd...) “1. Üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak” (DS 1963: 178).

alak belek “Şöyle böyle” (DS 1963: 190; **alak falak** (DS 1963: 190); **alak malak** (alat malat) “1. Belli belirsiz, hayalmeyal 2. Altüst, karma-karışık” (DS 1963: 191); **alay malay** “Olduğu gibi, gelişigüzel” (DS 1963: 204).

ancar I “Baharat” (DS 1963: 255) ; **avcar I** “-3. Pastırma ve sucuğa konan baharat” (DS 1963: 378).

argun IV “Gizli, saklı” (DS 1963: 311); **uğrun** (ugrun, uğurun, urgun, urğun, ûrun) “Gizli” 4028.

arkırı II “Çarpık, çapraz, aykırı” (DS 1963: 327); **arkuri** “Aykırı, ters” (DS 1963: 327); **avhuru** (afkırı, avhuri, avkırı, avkuru, avkuru büvkürü) “Yan üstü, meyilli, ters, aykırı, çarpaz, döne döne (yol)” (DS 1963: 382).

afgurmak “Köpek havlamak” (DS 1963: 71); **pafkırmak/pafgırmak (I)** “havlamak, ürümek” (DS 1977: 3377); **pavkırmak (I)** (pavfurmak, pavkurmak, pavlamak, penkürmak, pevkirmek vd...) “5. Ulumak, ürümek (kurt, çakal, tilki, köpek, hayvanlar)” (DS 1977: 3413);

boytak boytak “İşsiz, başıboş” (DS 1982: 4463); **boydah, boydak** (boycak) “4. Başıboş, işsiz” (DS 1965: 745).

çameş “Manda” (DS 1982: 4476); **camız** (camış, camız) “Manda” (DS 1968: 854); **cümüş II** (çümüş) “Manda” (DS 1968: 1027); **comuş** (comız, comuş I) “Manda” (DS 1968: 997); **gemmeş** “Manda” (DS 1972: 1987); **gambeş** “Erkek manda” (DS 1972: 1907); **gömüş** (gümüş) “Manda” (DS 1972: 2151) ; **kömüş** (kemüş, komüş, köş) “Manda” (DS 1975: 2957); **gemiş (I)** “Semiz şişman” (DS 1972: 1987)⁴.

çember/cember “Kadın başörtüsü” (DS 1982: 4477); **çömber** “Yaşamak, başörtüsü, yazma” (DS 1982: 4480).

çendey “Çanta” (DS 1968: 1135); **çente/çenteyi** “İçine öteberi koymaya yarayan kıldan dokuma çanta” (DS 1982: 4477).

çepiç “Bir yaşındaki keçi” (DS 1982: 4477); **çebiç (I)** (cebiç, cebis, cebiş 1,3, cemiş II, cibiş IV,..) “1.bir yaşındaki keçi yavrusu” (DS 1968: 1099).

⁴ Bu anlam, mandanın özelliğine benzetmeyle aktarılmış olmalıdır.

çičük (çičuk) “Asıl peynir alındıktan sonra kalan süttten, başka peynir yapmak için karıştırılan maya” (1968: 1204); **çücük (IV)** “Çökelek ve peynir yapımında kullanılan maya” (DS 1968: 10249).

çolbaz “Beceriksiz” (DS 1982: 44809; **çolpaz** “1. çolapa -1” (DS 1968: 1263); **çolpa** “- çolapa -1” (DS 1968: 1263); **çolapa** (çolpa I, çolbaz, çoldurum II, çolpa, çolpak vd....) “1. Beceriksiz, eli işe yakışmayan” (DS 1968: 1262).

çolıklanmak “Herhangi bir şeyin bir tarafından alınmak: Karpuzun bir tarafı çolıklanmış” -(DS 1968: 1263); **çalıklanmak (II)** “Herhangi bir şeyin bir tarafından alınmak” (DS 1968: 1055).

çörten I “1. Pınar veya damdan su akıtan ağaç veya teneke oluk” (DS 1968: 11293); **görten** “Saçak oluğu, su oluğu” (DS1972: 2162).

çurlamak “Avaz avaz bağırarak” (DS 1968: 1305); **cırlamak (II)** “1. İnce ses çıkararak ağlamak 2. Tiz sesle bağırıp çağırarak 3. Şarkı okumak” (DS 1968: 932); cırlamak “Durmadan, ince rahatsız edici ses çıkarmak”(DS 1968: 985).

deşli “Aşılanmamış, yabani ağaç ve meyvesi” (DS 1969: 1438); **deşti I** “1. Çekirdekten yetişen aşılanmamış fidan” 2. Aşılanmamış yabani kiraz” 969: 1439).

dombay I (dombak III, dombey I, dombi I, donbay I, donbey) “Manda” (DS 1969: 1551); **tombay** “Manda” (DS 1978: 3956); **comba (I)** (camba, cambuz, cameş, cenikVI -1, conma, conga, coruh II, cömbek II) “1. İki ile dört yaş arasında erkek manda” (DS 1968: 996).

edik (I) (edik papuç, edük, etik (III) “1. Köylü çizmesi 2. Patik, çocuk ayakkabısı 3. Mest 4. Yünden örülen çok kısa konçlu çorap 5. Köylü yemenisi, pabuç 6. Terlik 7. Ayakkabı” (DS 1972: 1664-1665); **adik, edik** “fotin”(DS 1972: 67); **çedik (I)** (çeduk, çeltik IV) “1. Terlik 2. Çorabın yarısına kadar üstten dikilen meşin 3. Çocuk ayakkabısı” (DS 1968: 1106); **hedik II** (helik III -2, 3, hetik, hidik) “1. Kara batmamak için ayağa giyilen, altı şerit şeklinde kesilmiş gönlerle kaplı bir çeşit kar ayakkabısı 2. Çocuk ayakkabısı, patik 3. Örme terlik” (DS 1974: 2327); **kedik (I)** küçük çocuk ayakkabısı” (DS 1975: 2718).

falit “Kabak ekilen çukur, ocak” (DS 1972: 1832); **folik (I)/folit (I)** “Kabak ekilen çukur” (DS 1972: 1875).

foduk “Hendek” (DS 1972: 1875); **fotuk (II)** “Küçük çukur” (DS 1972: 1878); **fodik (I)** “2. Parmaklar yarım büküldüğünde avuç içinde oluşan çukur” (DS 1982: 4505).

gangal (X) “Eğri” (DS 1972: 1911); **kangel** “Eğri büğrü, zikzaklı (yol için)” (DS 1975: 2622); **kanger (I)** “Eğri” (DS 1975: 2622).

garak (II) “Bademciklerin şişmesi hali” (DS 1972: 1919) ; **karak (IV)** “Bademcik” (DS 1975: 2645).

galbur (galbur) “Kalbur” (DS 1972: 1899); **gerbil** “Kalbur” (DS 1972: 1994).

galif “1. Galıf I 2. Çardak” (DS 1972: 1901); **gelif II** (gelik III) “Tarla, bağ ve bahçelerde yapılan basit bekçi kulübesi (...)” (DS 1972: 1977).

galle (I) (galegale, gale (I), galli (II) “Sincap” (DS 1972: 1900); **galle (V)** “1. Gelinciğe benzeyen bir çeşit hayvan 2. -gallep” (DS 1972: 1903); **kalle II** “1. Sincap” (DS 1975: 2608); **kelli II** “Sincap” (DS 1975: 2743);? **gelengür** “beyaz sincap” (DS 1972: 1975).

gambak (I) (gambah) “1. Saçları dökülmüş, başı kel 2. Dişleri dökülmüş kimse 3. Dolgun yüzlü” (DS 1972: 1906); **kambak (I)** 1. Örtüsüz ya da şapkasız 2. Saçları dökülmüş ya da kısa kesilmiş kimse” (DS 1975: 2614).

gamçur “Hayvan vergisi” (DS 1972:1907) ; **kapçur (kapçur)** “1. Hayvan vergisi 2. Davar vergisi” (DS 1975: 2632); **kançor** “Hayvan vergisi” (DS 1975: 2614).

gamlamak “Doğurmak” (DS 1972: 1908); **gunnamak** (golunlamak, gulunlamak, guluntamak, gumlamak, gumramak, gunlamak, guzlamak) “1. At, eşek ve benzeri hayvanlar doğurmak” (DS 1972: 2196); **günne-mek I** “Yavrulamak, doğurmak” (DS 1972: 2230); **kunnamak** (kulumlamak, kulunlamak, kulunnamak, kulünlemek, kumlamak, kumnamak, kunnamak, kurnamak) “hayvanlar doğurmak” (DS 1975: 3002).

ganak (II) “Çocukların başındaki kepek” (DS 1972: 1908); **konak (I)** (kagak, kanak VI, koğah, koğak, kongak, kovak II, kovank, kuvağ, kuvak, kuvank) “1. Saçtaki kepek 2. Küçük bebeklerin başlarındaki kepek tabakası 3. Cilt üzerinde kalan çıban ya da çiçek hastalığı izi 4. Yaraların set kabuğu 5. Koyunların tüyleri arasındaki kir ve yün toplıkları

6. Afyon alınırken sütü içine karışan kozalak kabuğu 7. Darı içinde bulunan kepek ve kabuk” (DS 1975: 2915).

ganara köpeği (ganara II) “Mezbahalarda beslenen köpek” (DS 1972: 1909); **ganere (I)** “1. Huysuz köpek 2. Sahipsiz köpek” (DS 1972: 1911); **ganari** “Köy meydanlığı” (DS 1972: 1909).

gañşamak “Gevşemek, sallanmaya başlamak” (DS 1972: 1915); **gavşamak I** “Gevşemek, yıkılmaya yüz tutmak” (DS 1972: 1941); **kağşamak (I)** (kağşamak, kakşamak -2, kavşamak (II), koğşamak) 1. Eskimek, yıkılmaya yüz tutmak 2. Herhangi bir şey ek yerlerinden ayrılmak, oynamak 3. Parça parça olamk dağılmak, yıkılmak, kırılmak 4. Çürüyerek yumuşamış kayalar yerinden gürültü ile ayrılmak” (DS 1975: 2596).

gantama (gantarma) “Gem” (DS 1972: 1915); **gaytama (gaytarma)** “Gem” (DS 1972: 1951); **kantarma I** “1. Dizgin 2. At başlığı” (DS 1975: 2627)⁵.

gaytan (I) “İnce,sağlam ip” (DS 1972: 1951); **gayten** “→ **gaytan (I)**” (DS 1972: 1952) ; **kaydan (I)** “Kadınların kullandığı belbağı, kuşak” (DS 1975: 2698).

gaz (IV) “Ceviz” (DS 1972: 1952); **goz II** “Ceviz” (DS 1972: 2112); **koz I** (kinez, könüz) “1. Ceviz, 2. Kabuklu meyve” (DS 1975: 2944).

gebenek “Kollu yamçı” (DS 1972: 1956); **kepenek (I)** (kepenk I, kepinek) “Çobanların omuzlarına aldıkları keçeden giysi, aba” (DS 1975: 2745).

gec “Köpek yalağı” (DS 1972: 1958); **geci (II)** “Köpek yiyeceği yal” (DS 1972: 1959)

gecinmek “Ölmek” (DS 1972:1960); **geçinmek** (geçinmeg, geçirinmek I) “Ölmek” (DS 1972: 1962).

geleboru “Küpe konularak bir iki ay sonra yenilen kırmızı renkli, nohut büyüklüğünde bir çeşit meyve” (DS 1972: 1973); **gilaburu** “Kırmızı yemişinden turşu yapılan sayvaniye ailesinden bir çeşit bitki” (DS 1972: 2075); **gilebolu** “Ufak salkımlı bir çeşit yabani kiraz” (DS 1972: 2076); **girabolu (I)** (giraboğlu, gireboğlu, gireboli) “Frenküzümü” (DS 1972: 2079).

⁵ *Türkçe Sözlük*'te (2005) kelime bulunmaktadır: *kantarma* (2005: 1063).

geleci etmek “Konuşmak, dedikodu yapmak” (DS 1972: 1973); **keleci** “Sözleşme, anlaşma” (DS 1975: 2726)⁶; **kelici** “Söz boş laf” (DS 1975: 2732).

gelik (I) (*gedik VIII*) “1. Çocuk ayakkabısı 2. Bir çeşit kadın ayakkabısı” (DS 1972: 1978)⁷; **helik III** “1. *halık I* 2. *hedik II -2*, 3. *hedik II -1*” (DS 1974: 2334); **kelik I** “1. Eski ayakkabı 2. Çocuk ayakkabısı, patik 3. Potin çizme ...” (DS 1975: 2732); **golik** “Çarık” (DS 1972: 2098).

gen I (gelegen, geleğen I, genbağ, genk I, gen toprak -1.,2., genyer, gey) “1. Bir müddet sürülmeyle boş kalmış ve otları kaplanmış tarla 2. Ham araziden açılmış hiç işlenmemiş sürülmemiş tarla 3. Yeni sürülmüş tarla 4. Verimi fazla olan tarla 5. Otları ayıklanarak tarla haline getirilen dağlardaki sahipsiz yerler 6. Kabarık toprak 7. Bağları kuvvetlendirmek için hariçten getirilen taze toprak 8. Toprak kayması ile dağların üstünde meydana gelen düzlük” (DS 1972: 1988-1989); **geng** “birkaç sene ekilmemiş tarla” (DS 1972: 1991)⁸.

gengel (I) (genger) “ilkbaharda yetişen, bir ya da iki metre boyunda olan, gövde özü yenilen, dikenli bir çeşit bitki, dev diken, eşek diken” (DS 1972: 1991); **kengel** (kengi otu, kengir II, kenker, kepre) “eşekdikeni denilen kırlarda biten, kökünden süt çıkan dikenli bir ot, kenger” (DS 1975: 2743).

genledi “Çoktan beri yenilmemiş yemek (için): Bugün genledi bir yemek yapsanız iyi olacak.” (DS 1972: 1992); **genleti** “İç açıcı ve yeni: Genleti havadis ne var ne yok?” (DS 1972: 1993).

geme (I) “1. Fare 2. Bir çeşit köstebek 3. Kısa burunlu hayvan” (DS 1972: 1986); **keme (I)** (kebi, kelengi, keleni, kemi (I), ken (VI), kene (I), kenen (I), kenşi (III), kome) “1. Büyük iri fare 2. Sincap” (DS 1975: 2737-2738).

⁶ *geliser (II)* “dedikodu, boş söz” (DS 1972: 1983) bu kelimelerle ilgili olarak düşünülebilir mi?

⁷ *gelin tepmek* “çocukların topuğunun arkasında çıban çıkmak” (DS 1972: 1980) verisi bu kelimelerle ilgili olarak düşünülebilir.

⁸ *Derleme Sözlüğü*'ndeki şu maddeler de aynı kelime ile ilgilidir: *genlemek* (genlenmek II, gennemek) “tarla birkaç sene ekilmeyerek dinlenmek, kuvvetlenmek” (DS 1972: 1992); *gen salısı* “tarlaların dinlenmek için boş bırakıldığı yıl” (DS 1972: 1993); *gen toprak* “1: gen I.-1” (DS 1972: 1993).

gerebiç “Şekerli ceviz ve hamurla yapılan bir çeşit tatlı” (DS 1972: 1997); **kerebiç** “Bir çeşit hamur tatlısı” (DS 1975: 2753).

gerey (II) “Bulut” (DS 1972: 2000); **gerin II (girin)** “Bulut” (DS 1972: 2003); **geren II** (gerengi, gerengilik, gerenimek, gerenlik I, gerense) “1. Hafif bulutlu, sisli hava 2. Ayın etrafında olan ince sis, hale 3. Sert ya da hafif rüzgar” (DS 1972: 1998-1999); **giren (I)** (giran, gireng, girengi, giren hava, girenik, girenli, girenlik I, girenni, gireyli) “Havanın bulutlu, sisli, kapalı olması hali” (DS 1972: 2081)⁹.

gerey III “Dağın girintili çıkıntılı, gölgeli yeri” (DS 1972: 2000); **kerey** “Sarp kayalık” (DS 1975: 2754)¹⁰.

gerenlemek I (gereñlenmeg, gerennemek, gereylenmek) “Hava bulutlanmak, serinlemek” (DS 1972: 1999); **gereylenmek** “1. Gerenlemek I 2. Cam buhardan puslanmak 3. Sıvı şeylerin yüzünde toplanan kir, pis” (DS 1972: 2000); **girenlenmek** (gireğilenmek, girenlenmek, girenlenmek, gireylenek) “Hava bulutlanmak” (DS 1972: 2082).

gerenti “Küçük tırpan” (DS 1972: 1999); **kerenti/kerendi/kerimti/kerindi/kerinti** “1.tırpan” (DS 1972: 2753); **görebi** “Çalı kesmek için kullanılan ucu eğri balta” 2158.?

geriz (I) “Kireç, çimento ya da demirden yapılan su yolu, boru” (DS 1972: 2003); **gers (II)** (geriz III. -2, gert, gerz, giriz) “Kanalizasyon” (DS 1972: 2007); **kerhiz** “Akarsu yatağı” (DS 1972: 2754); **girz** “Derin kazılmış toprak” (DS 1972: 2062).

gerevi (gerevü II) “Meyveleri çekmeye yarayan ucu çatal sırık” (DS 1972: 2000); **geroc** (gerö I, gerü, gerüğ) “Meyve toplarken yüksekteki dalları yaklaştırmakta kullanılan ucu eğri çubuk” (DS 1972: 2006); **gevcen** “Ağaçtan meyve toplamaya yarayan ucu çatalı değnek” (DS 1972: 2008); **gevuik** (gevuik-3) “1. Meyve toplamaya yarayan ucu eğri sırık 2. Deste bağlamaya yarayan çatalı çubuk” (DS 1972: 2014); **girve** “Meyve toplamaya yarayan bir çeşit çubuk” (DS 1972: 2085).

geyis (geyiz I) “Sonbaharda olan geçici, dondurucu soğuk” (DS 1972: 2016); **geyiz (III)** “soğuktan ellerde ve yüzde görülen çatlaklar” (DS

⁹ Bu kelimededen türemiş bir başka kelime vardır: *giranlık* (gireğ, girek IV) “Havanın bulutlu olması hali” (DS 1972: 2079).

¹⁰ Bu iki kelime birbiriyle ilgili olmalıdır.

1972: 2016); **geyz (I)** “Ürüne zarar veren kırağı” (DS 1972: 2018); **giyiz III** “Acı soğuk” (1972: 2086); **giyiz II** “İlkbaharda düşen ilk çığ” (DS 1972: 2086)¹¹.

gezek (I) (gezi II, gezik) “1. Köy halkının köy odasına gelen misafire sıra ile yemek göndermesi 2. Ailelerin sıra ile birbirlerine verdikleri ziyafet 3. Misafirlik 4. Sıra ile hayvan gütmeye” (DS 1972: 2020); **gezek VI** “Sıra, nöbet” (DS 1972: 20209; **kesik IV** “Sıra, nöbet” (DS 1975: 2764); **keşik I (keşşik)** “Sıra, nöbet” (DS 1975: 2771); **keşik II** “İmeceyle yapılan iş” (DS 1975: 2770); **kez I** “Sıra, nöbet” (DS 1975: 2779); **kezek III** “Geceleri evlerde sıra ile yapılan aile toplantısı” (DS 1975: 2780); **kişik (I)** “1. Yardım 2. Nöbet, sıra” (DS 1975: 2885)

gezer (II) “Havuç” (DS 1972: 2022); **keşir (I)** (keşirotu, keşşir, keşür, kişir) “Havuç” (DS 1972: 2771); **keriş II** “Havuç” (DS 1972: 2754).

giğ (I) (gı II, gıcı III, gıcık V, gıg, gıgalak, gıgı I, gıldik I, gılık V, gıllik, giğ, giğez, giğil, gildik II, gilik VI, gillek II, gillik IV) “Deve, keçi, koyun vb. hayvanların pisliği” (DS 1972: 2036)¹²; **kıh** (kıak, kığ, kığalak, kığı, kığıl, kıhak, kıki, kıkın II, kıyak V, kıyığ) “1. Koyun keçi gübresi 2. İnsan dışkısı, pislik” (DS 1975: 2790); **giğış IV** “Kurularak yakılan koyun ve keçi pisliği” (DS 1972: 2037); **kiğ (kih)** “Keçi koyun deve vb. hayvanların yuvarlak gübresi” (DS 1975: 2870).

gıla II (gılağ I, gılav II) “1. Bıçak ve benzeri şeylerin keskinliği 2. → gılağı” (DS 1972: 2038); **kılağı I** (kılacağı, kılağ, kılav I) “Keskinlik (bıçak, makas vb. şeyler için)” (DS 1975: 2792).

gılavlamak (gılavlamak, gılavlamak) “Balta, bıçak, vb. kesici aletleri bilemek” (DS 1972: 2038); **kılavlamak I** (kılağılamak, kılağı vurmak, kılağlamak, kılavlamak, kılav vermek, kılavlamak) “Keskinletmek, bilemek” (DS 1975: 2793).

gınaçlamak “Güreşecek iki öküz birbirlerine yan yan bakmak” (DS 1972: 2046); **kınaçlamak** “Yan yan bakmak” (DS 1975: 2805).

gıran V (gınak, gırağ I -1, 2; gırah II, gırak I) “1. Kenar, kıyı, çevre 2. Karşı taraf 3. Ufak” (DS 1972: 2052); **kıran I** (kılan III, kıra IV, kırağ I,

¹¹ *geyle (II)* “Karda yürümek için giyilen kalbur biçimindeki ski” kelimesi bu verilerle ilişkili olmalıdır (DS 1972: 2016).

¹² Bu kelimedenden türeyen *giğlamak I* “Davar pislemek” (DS 1972: 2037) fiili de var.

kırah, kırak, kıramık I, kırancık, kırata II, kırav III, kıravga, kıravka, kıreş, kırğı I -3) “1. Çevre, kıyı, kenar, uç 2. Dağ sırtı, tepe, yamaç, bayır 3. Dağ tepesindeki ağaçsız çıplak düzlük 4. Dağ sırtından geçen yol 6. Kıraç toprak 7. Sazlık 8. İki tarla arasındaki sınır 9. Ufuk 10. Çevre yakın yerler” (DS 1975: 2815-2816); **gıran II** “1. Tepe 2. Tepelerin üstündeki düzlük 3. Dağ sırtı” (DS 1972: 2052); **kırık III** “Ormandan açılmış tarla” (DS 1975: 2823).

gıyık I (*gıyığ*, *gıyık II -1*, 2) “1. Çuvaldız 2. Yorgan iğnesi” (DS 1972: 2066); **kıyık II** (kıygaç II, kıyyık, kızık VI) 1. Kalın yorgan iğnesi 2. Çuvaldız” (DS 1975: 2855).

gıyır “Kumlu, verimsiz toprak” (DS 1972: 2067); **kayır I** (kaylan -1, 2, 3) “1. Kalın kum 2. İnce kum 3. Taşlı toprak 4. Tabaka tabaka olan sarı ve sert toprak 5. Verimsiz toprak 6. Çakıl taşı 7. İri taş” (DS 1975: 2700-2701); **gayır** “1. Akarsuların getirdiği ince kum 2. Gayrak I” 1946; **gayır gayır** “Bir şeyin çok olduğunu belirtir” (DS 1972: 1946); **kıyır kıyır (kivir kivir)** “kolay kolay ezilen un, toz haline gelen gevrek şeyler” (DS 1975: 2888)¹³.

gicimik I (gecik III, gıcırık II, gıdış I, gıdmır, gıtmir II, gicav, gici III, gicik I, gicime, gicimük I, gicit, gicük, gidiş, gidişgen III, gidişik I “uyuz hastalığı” (DS 1972: 2071); **gicümük** “Vücutta meydana gelen ve kaşınan sivilce” (DS 1972: 2073); **gicevi** “At ve sığırlarda olan kaşıntı” (DS 1972: 2070); **giciyik** “Ekzema hastalığı” (DS 1972: 2073).

gizir I “1. Muhtar 2. Köylerde muhtar yardımcısı...” (DS 1972: 2087); **kizir I** “Muhtar, köy bekçisi” (DS 1972: 2888).

gom I “Küçükbaş hayvanların barındıkları yer ağıl” (DS 1972: 2099) **göm I** “Hayvanların barınması için çit ya da duvarla çevrili yer, ağıl” (DS 1972: 2146); **güm II** “ağıl” (DS 1972: 2221); **kom I** (kem I, konur V, köm I, kön III, küm II -2) “1. Ağıl, davar ahır 2. çalı, çırpı, ağaç ya da çamurdan yapılmış küçük ev, yayla evi” (DS 1975: 2913); **köm I** “1. → kom I...” (DS 1975: 2955).

¹³ Bu kelimelerle ilgili olarak *gok kayrak* “tabaka halinde ayrılan ve ufalanan, yeşilimsi gri, yumuşak bir kaya cinsi, şist” (DS 1972: 2096) da sayılabilir.

gonrul “Hayvanların bel kemiği üzerindeki tüylerin rengi” (DS 1972: 2101); **goñur III** “1. Kızıl kahverengi 2 Koyu kahverengi 3. Siyah beyaz renk 4. Boz renk 5. Kestane rengi 6. Sarı renk 7. Koyu kırmızı”(DS 1972: 2102); **gonür II** “gri renk” (DS 1972: 2102) ; **gönür** “Kırmızıya yakın koyu sarı renk” (DS 1972: 2136); **koğur I** (kongur, konğur, konkur, konur I) “1. Sarı ile siyah karışımı bir renk, koyu kumral kestane rengi (öküz, inek için) 2. Kara esmer 3. Kırmızı” (DS 1975: 2902-2903) **konur I** “ 1. Koğur I 2. Açık sarı, boz, bozla sarı arası 3.koğur I 4. Koğur I 5. Her yanı siyah yalnız belkemiği boyunca olan tüyleri sarı olan inek ya da öküz 6. Bozumtrak halı ip boyası” (DS 1975: 2918-2919).

golekli “Pide” (DS 1972: 2097); **goletli** “Bazlama, yufka ekmek” (DS 1972: 2097).

göben II “Yırtık giyilmeyecek durumda olan elbise” (DS 1972: 2116); **köpen I** (köpene) “1. Deve çulu 2. Kıldan dokunmuş çul, ...5... 6. Yama ya da yamalı giysi 7. Paçavra, eski bez...” (DS 1975: 2960).

gödürge “Su değirmenini indirip çıkartan ya da ayarlayan kaldıraç” (DS 1972: 2126); **götürge I** “2. Değirmen taşını kaldırmak ve indirmek için kullanılan ağaçtan yapılmış bir çeşit ayar aracı” (DS 1972: 2166).

göksüz “Köstebek” (DS 1975: 2139); **gözsüz I** “Köstebek” (DS 1972: 2183).

gönük I “Ormanların yakılması ile açılan yer, tarla 2. Ağaçların sökülmesi ile açılan tarla 3. Engebeli yer, dağ yamaçları”(DS 1972: 2115); **göynük III** (gögnük VII) “1. Ormandan sökülerek ya da yakılarak yapılan tarla 2. Bayır” (DS 1972: 2172); **köynük II** “Dağ yamaçlarındaki tarla” (DS 1975: 2984).

gömele I “1. Bağ ve bahçelerde yaz için yapılan küçük kulübe, bağ evi 2. Bağ, bahçe, bostanlardaki bekçi kulübesi” (DS 1972: 2149); **göme I** “Avcıların gizlenerek av bekledikleri yer” (DS 1972: 2148); **günne** “derme çatma bir kişilik kulübe”(DS 1972: 2230); **güme I** (gümele 1, 2, 3) “1. Avcı kulübesi 2. Bağ ve bostana yapılan basit bekçi kulübesi 3. Ahır” (DS 1972: 2222); **gumele** “bekçi kulübesi” (DS 1972: 2194); **gume I** “avcılarının pusu yeri” (DS 1972: 2194); **köme III** (kömele, kömelti, kömü, küme) “1. Keklik ve benzeri kuşları avlamak için çalı çırpıdan yapılan avcının gizlenmesine yarayan yer, barınak 2. Yırtıcı hayvanları

avlamak için yapılan tuzak” (DS 1975: 2956); **küme I** (kümbelis, kümele I) “1. Bostan ve bağ bekçisinin kulübesi 2. Ağaçtan ya da taştan yapılmış avcı kulübesi” (DS 1975: 3034). **çömeltili II** “Tarla bekçisinin durak ve gözetleme yeri” (DS 1968: 1286).

gömme I “2. Poğaç denilen bir çeşit börek” (DS 1972: 2149); **gönbe** “gömbe I” (DS 1972: 2152); **kömbe I** (kombe -1, 2, kömeç II, kömpe, vd...) “1. İki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekme 2. Fırında pişirilmiş şişkin yuvarlak ekme 3. Mayalı ekme 4. Yağlı ekme 5. Açılmış yufkaya patates kavurma, soğanlı kıyma, haşhaş konularak yapılan saç ya da fırın ekmeği 6. Süt yağ ve şekerle yapılan bir çeşit çörek, kurabiye 7. Tahin ve mısır unundan yapılan bir çeşit hafif tatlı” (DS 1975: 2955-2956)

gor II “Mezar” (DS 1972: 2103); **gör I** “Mezar, mezarlık” (DS 1972: 2157); **kör II** (kor III) “sin, gömüt” (DS 1975: 2962).

göncü II “Susam” (DS 1972: 2152); **güncük** (güncü) “Susam” (DS 1972: 2225); **hüncü** “Susam” (DS 19074: 2450); **küncüt** (kürcü) “1. Susam 2. Susam tohumu” (DS 1975: 3036).

gülele V “1. At kısarak sürüsü 2...” (DS 1972: 2218); **güllele** “Uçan kuş kümesi” (DS 1972: 2219).

güdü IV “Hayvan tüyünden yapılmış top” (DS 1972: 2213); **güdül III** “Sığır tüyünden ya da kuyruğundan yapılmış top” (DS 1972: 2214).

ısot (ısotu, ıssıot, ıssot) “1. Biber” (DS: 2493); **ısot** (ısot, ısdot, ısdotu, ıshot, vd...) 1. Biber 2. Yeşil biber 3. Dolmalık yeşil biber 4. Kırmızı biber 5. Havuç” (DS 1974: 2557-2558); **ıssot** “1. → İsdot -1” (DS 1974: 2559-2560); **ostot** “Biber” (DS 1977: 3291).

ışgın (ıçgın, ıçkın, ışkın) “1. Bir yıllık ağaç sürgünü” (DS 1972: 2494); **ışkın** “Filiz, sürgün” (DS 1982: 4522).

kelli I “Sonra” (DS 1975: 2734); **kerli** “Ondan dolayı, sonra” (DS 1975: 2755); **keyli II** “1. Sonra, artık 2. Dolayı, için” (DS 1975: 2779).

kesi II “Çamaşır” (DS 1975: 2762); **keysi** “Giysi, çamaşır” (DS 1975: 2779).

köm II “Gübre” (DS 1975: 2955); **kön I** “Gübre” (DS 1975: 2958)¹⁴.

kuyrölü “kuyruklu I” (DS 1975: 3020); **kuyröglü** “kuyruklu I” (DS 1975: 3020); **kuyruğölü** “kuyruklu I” (DS 1975: 3020); **kuyruğörü** “kuyruklu I” (DS 1975: 3020); **kuyruğuölü** “kuyruklu I” (DS 1975: 3020); **kuyruğuörü** “kuyruklu I” (DS 1975: 3020); **kuyruklu I** (kuyröglü, kuyrölü, kuyruğölü, kuyruğörü, kuyruğuölü, kuyruğuörü, kuyrukölüsü) “Akrep” (DS 1975: 3020); **guyruğlu** (guyruğuölü, guyruklu) “Akrep” (DS 1972: 2204); **guyruğuölü** “guyruğlu” (DS 1972: 2204); **ölükuyruğu** “Akrep” (DS 1977: 3333).

künde I “Et tahtası” (DS 1975: 3036); **künte III** “Et tahtası” (DS 1975: 3039).

oğur I “1. İneklerin çiftleşme isteme durumu 2. Döl” (DS 1977: 3271); **öğür IV** “Dişi sığırın çiftleşme zamanı” (DS 1977: 3321).

teşürmek “Toplamak” (DS 1978: 3898); **döşürmek** “Toplamak” (DS 1982: 4488); **deşirmek** **dëshirmek** (deşirmeg, deşurmak, dişirmek, vd...) “1. Devşirmek, toplamak” (DS 1969: 1437-1438).

uçgun V “Soğuk yerlerde baharda yetişen mayhoş yemiş” (DS 1979: 4021); **uşgun I** (uşkun) “Salatası, turşusu, yemeği yapılan ve kıraç yerlerde yetişen otuz santim boyunda ekşi bir bitki” (DS 1979: 4045); **ışgın** (ıçgın, ıçkın -1, ışkın -1, 2) “2. Kayalık yerlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir bir çeşit ot” (DS 1974: 2494).

udak “Saklambaç oyununda haber veren” (DS 1979: 4023); **uduk** “Saklambaç oyununda haber verme” (DS 1979: 4024).

ugundurma “Ermeninin tuttuğu oruç” (DS 1979: 4025); **uğundurma** “Üç gün süren Ermeni orucu” (DS 1979: 4029).

uğursak (II) “Çiftleşmek isteyen dişi sığır, kısrak vb. hayvan” (DS 1979: 4030); **öğürsek** (oğursak -3, ösek) “1. Çiftleşmek isteyen dişi sığır, kısrak vb. hayvan” (DS 1977: 3322); **örsek II** “Çiftleşmek isteyen dişi hayvan” (DS 1977: 3349).

unahça (umartça, unahçe, unanca, unartça) “Güzelce, iyice” (DS 1979: 4039); **unatça** “Doğru, güzel” (DS 1979: 4039); **onatça** “→ onaç-

¹⁴ *kün* “Birkaç yıl yerinde kalarak iyice yanmış ve kül gibi olmuş hayvan gübresi: Tarlasını künlüyen yokluk görmez” (DS:) verisi de bu kelimelerle ilgili olmalıdır.

ça” (DS 1977: 3282); **onaçça** (onanca, onahca, onaşca, onatca) “İyice, güzelce” (DS 1977: 3281).

unus “Haziran” (DS 1979: 4040); **ünüs** “Haziran” (DS 1979: 4067).

usdun “Çatı yapımında kullanılan kalın direk” (DS 1979: 4043);

ustun I (üstün) “1. Yapının çatısına konan ağaç, mertek 2. Kereste 3. Sergen, raf 4. “ (DS 1977: 4044).

usmak I “Ölçmek, karşılaştırmak” (DS 1979: 4043); **osmak I** “1. Karşılaştırmak 2. Sanmak 3. Şaşırp kalmak 4. Darılmak” (DS 1977: 3291); **ösmek II** “Benzetmek” (DS 1977: 3355); **yosmak I** “1. Karşılaştırmak, benzetmek 2. Yeğlemek” (DS 1979: 4299).

ustufül olmak “Uyuşmak, anlaşmak” (DS 1979: 4044); **ıstıfil olmak** (ısdıfil olmak) (DS 1974: 2494); **ısdıfil olmak** (ıstıfil olmak) “Bildiği gibi yapmak, kendi haline bırakmak” (DS 1974: 2489); **ıstıfil olmak** “Anlaşmak, hesaplaşmak, yüzleşmek” (DS 1974: 2560).

uyan “Atın gem, dizgin takımları” (DS 1979: 4047); **üğen I** “Gem” (DS 1979: 4059); **yüen** (yüğen) “Kantarma, at başlığı” (DS 1979: 4325); **yüyen** “At başlıklarının ağza geçirilen demir bölümü” (DS 1979: 4335)

üydül “Ödül” (DS 1979: 4049); **üğdül** (üdü -2) “Ödül” (DS 1979: 4059); **ödül I** (odul, öğdül, öndül, öydül) “1. Güreşte, at yarışlarında, yarışmalarda kazananlara verilen armağan” (DS 1977: 3311); **öndül II** “1. → ödül I 2. → ödül I 3. → Bahis 4. → sınama yarışı” (DS 1977: 3337)¹⁵.

ülek “Testi” (DS 1979: 4062); **üylek** “Bakır su kabı, helke” (DS 1979: 4083).

ülük III “Önlük” (DS 1979: 4064); **enlük** “Önlük” (DS 1972: 1759).

üllük II “Beşikteki çocukların altına konan ince kum”(DS 1979: 4063); **hüllük I** “Kundak çocuklarının altına konulan elenmiş ince toprak” (DS 1974: 2449); **höllük I** “1. Kundak çocuklarının altına konan elenmiş ince toprak 2. Toprak” (DS 1974: 2430); **öllük** “Bebeklerin altına konulan ısıtılmış, kırmızı renkli toprak, bebe toprağı” (DS 1977: 3332); **köllük III** “Bebeklerin bacakları arasına konulan ısıtılmış toprak, bebe toprağı” (DS 1975: 2954).

¹⁵ **öndül koymak** “Bahse tutuşanlardan kazananına verilmek için ortaya armağan koymak” (DS 1977: 3336). Bu maddedeki kelime de aynı kelimedir.

ülünkörü “Eskiden ocaklara konulan demir ızgara, sacayak” (DS 1979: 4064); **ölünkörü I** (öllüyünkörü II) “Ocaklarda ..demir sacayak” (DS 1977: 3333); **elinkörü** “Büyük ocaklarda kullanılan bir çeşit sacayağı” (DS 1972: 1718)¹⁶.

ürçek “Turşusu yapılan bir bitki” (DS 1979: 4067); **ürşek** “Turşusu yapılan bir bitki” (DS 1979: 4070).

ürçik “Cevizli sucuk” (DS 1979: 4067); **urecik** “Ceviz, badem, fıstık sucuğu” (DS 1979: 4041); **orcik I** (oricik, orocik, orucik, ölcik) “Cevizli sucuk” (DS 1977: 3287); **örücük** “Cevizli sucuk” (DS 1977: 3352).

ürendelemek “Seçmek, ayırmak” (DS 1979: 4068); **üründülemek** “Seçmek, ayıklamak” (DS 1979: 4071); **urundulamak** “Ayıklamak seçmek” (DS 1979: 4042).

ürge I “Binek atı” (DS 1979: 4068); **yorga I** “Atlarda rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvan” (DS 1979: 4298).

üstel “Masa” (DS 1979: 4075); **üstul** “Kürsü” (DS 1979: 4076); **ustul** “Masa” (DS 1979: 4044).

üyez “Hayvanlara konup yapışan, onları tedirgin eden bir çeşit sinek” (DS 1979: 4083), **üvez I** “1. Bir çeşit sivrisinek 2. Tatarcık 3. At sineği” (DS 1979: 4082).

vızka “Domuz yavrusu” (DS 1979: 4103); **vizka** “Domuz yavrusu” (DS 1979: 4107).

verik “Bir yıllık piliç” (DS 1979: 4096); **ferik I** (ferük, firig I, firik II-1) “1. Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkış yavruları, piliç” (DS 1972:1846).

yabarmak “Göndermek” (DS 1979: 4113); **yobarmak** “Göndermek” (DS 1979: 4113).

yağsah “Bit yumurtası, yavrusu” (DS 1979: 4124); **yavşah, yavşak I** “bit yavrusu” (DS 1979: 4206).

yavsılamak “Öykünmek” (DS 1979: 4172); **yansılamak**, “Sözü yineleyerek alay etmek”. DS 1979: 4172); **yansamak** “İmrenmek, beğenmek, sevmek” (DS 1979: 4172).

¹⁶ **ölünkörü II** “küçük lamba, idare lambası” da bu kelimelerle aynı kelimedir (DS 1977: 3334).

yalabık IV “Güzel, yakışıklı, sevimli” (DS 1979: 4132); **yabalak** “Güzel” (DS 1979: 4111).

yalamık I “2. İlkbaharda çam ağacının budak yerlerinden akan sakızlı su” (DS 1979: 4138); **yalamuk I** “1. İlkbaharda çam ağacından akan özsu” (DS 1979: 4138).

yekti “Babasız, başıboş büyüyen, serseri” (DS 1979: 4230); **ekti** “(I) 1. Anası ölüp de başka koyuna alıştırılan ya da elde beslenen kuzu 2. Ö-nüne gelen koyunu emen kuzu 3. Başkasının otlağından geçinen hayvan 4. Alışkın, evcil(hayvan) (II) 1. Asalak, başkalarının sırtından geçinen 2. Cimri, pinti, görmemiş 3. Arsız, yüz­süz, görgüsüz 4. Dilenci tabiatlı 5. Her şeyden tatmak isteyen 6. Obur 7. Aşağılık (III) 1. Anası babası olmayan (çocuk) 2. Atılmış, bırakılmış (çocuk) 3. Kimsesiz (IV) 1. Dağınık, düzensiz 2. Hizmetçi 3. Çok gezen (V) 1. Uyanık, işini bilen 2. Dalkavuk (VI) Büyümüş de küçülmüş, yaşı ile bağdaşmayan sözler söyleyen (VII) 1. Metres, kapatma 2. Pezevenk, yolsuz birleşmelere aracılık eden kimse” (DS 1972: 1700); **ekdi IV** “1. yetim çocuk 2. Yanaşma” (DS 1972: 1691); **ehiti** “(II) 3. Fakir, yoksul, sefil (V) Anadan doğma yetim” (DS 1972: 1690-1691); **ikdi** “ufak çıkarları gözetken(kimse)” (DS 1974: 2514) ; **ikti** “(I) 1. Annesi öldüğü için başka koyun emmeye alıştırılan kuzu ya da oğ-lak 2. Çobana alışkın hayvan (II) 1. Açgözlü 2. Annesiz babasız büyüdü-ğü için arsız olan kimse” (DS 1974: 2516).

yoş I “Loş, alacakaranlık” (DS 1979: 4299); **yöş I** “1. Alacakaranlık 2. Gölge” (DS 1979: 4310); **öş II** “Güneş battıktan ya da güneş doğma-dan önceki karanlık” (DS 1977: 3356)¹⁷.

yusufu “Limon” (DS 1979: 4322); **yüsüfü** “Parçalara ayrılıp şekerle yenen kalın kabuklu bir limon çeşidi” (DS 1979: 4334).

zaana (zağana) “Su kıyılarında yaşayan kırkayak benzeri bir hayvan” (DS 1979: 4341); **çağana** “→ çayan” (DS 1968: 1035); **çayan (I)** (çağana, çağna, cahan, cana III) “1. Akrep 2. Kırkayak, çıyan 3. Yılan 4. Mid-ye 5. Yılana benzer kertenkele gibi yürüyen hayvan 6. Yengeç” (DS 1968: 1096).

¹⁷ **göşlük** “akşam olması, ortalığın kararması” aynı kelimelerle ilgilidir (DS 1972: 2164).

3. Bazı maddelerin birleştirilip birleştirilemeyeceği tartışmasının yanında, *Derleme Sözlüğü*'ndeki değişik kullanımlarından yola çıkarak bazı kelimelerin yapısı ve kökeni ile ilgili söylenebilecek sözler var.

3. 1. **gemmeş** “manda” 1987; **camız** (camış, camız) 854; **cameş** 4476; **cümüş II** (*çümüş*) 1027.

Eren, Farsçadan Arapçaya geçen *gâvmeş* kelimesinin Türkçede *camız* olduğunu, ağızlarda *camız* yanında *kömüş* biçiminin de olduğunu belirtir. *kömüş* ve *camız* kelimelerinin Türkçede doublet olarak değerlendirilebileceğini söyler. Türkmencede de kelimenin *gâviş* olduğunu kaydeder (1999: 68, 257). Eren, *Derleme Sözlüğü*'ndeki **gemmeş**, **cameş**, **cümüş II**, **comuş** biçimlerini göstermemiştir. *Derleme Sözlüğü*'ndeki **gemiş (I)** “semiz şişman” kullanımı da aynı kelimedir (DS 1972: 1987); mecazen kullanımdır.

Derleme Sözlüğü'nde **kömüş ineği** “dişi manda” (DS 1975: 2958); **kömüş buyduran** “dondurucu soğuk” (DS 1975: 2958); **comuş ineği** “Manda” (DS 1968: 998) maddeleri de bulunur.

3.2. *Divanü Lugati't-Türk'te ödründi/üdründi* “Üründülenmiş, seçilmiş” (BA I, 145), **üdründi** nâş “Something chosen (muxtar)” (CTD I, 164) olarak görülen söz, *Tarama Sözlüğü*'nde **üründü (üründi)** “Seçilmiş, seçkin, güzide, mümtaz, en iyi” (T 1972: 4084) maddesi ile karşımıza çıkar. *Kamus-ı Türki*'de **öründelemek** “1. Nasb ve tayin etmek 2. Tahsis ve tahdid etmek 3. Seçmek, intihab ve ihtiyar etmek” fiiliyle görülür (Şemseddin Sami 1317: 201). Redhouse, *Leksikon*'da **urundu** “A thing selected; a selection; a choice” ve **urundular** “The choise ones of a nation or community” maddelerinde aynı anlamdaki kelimeyi verir (Redhouse 1890: 247). *Derleme Sözlüğü*'nde **ürendelemek** “seçmek, ayırmak” (DS 1979: 4068), **üründülemek** “seçmek, ayıklamak” (DS 1979: 4071), **urundulamak** “ayıklamak seçmek” (DS 1979: 4042) maddelerindeki kelimeler de aynı kelimedir.

Divanü Lügati't-Türk'te üdür- “seçmek, üstün tutmak” fiilinden türetilmiş olarak bulunan *üdründi* kelimesi, Anadolu'da *üründü* isminden ye-

niden fiil türetmiştir. Fiil kökü kullanılmamaktadır. Türev, yeniden fiile dönüştürülmüştür.

3.3. Divanü Lügati't-Türk'te *iktü* kelimesi, “Ekti, elde beslenen hayvan” (BA I, 114) (*igtü* “stall-fed (animal)” CTD I, 141) anlamıyla bulunur. *Kamus-ı Türki*'de *ekdi* yahut *ikdi* “1. Da'vetsiz ziyafete giden, dalkavuk, kase-lis, tufeyl 2. Alışık, me'nus” anlamıyla verilmiştir (Şemseddin Sami: 1317: 144). Redhouse, *Leksikon*'da *ıydt* “1. tame, (animal) that comes freely tok man 2. Aparasite; a sponging fellow” (1890: 301) ve *ekdi* “1. Quiet; gentle; submissive; tame; docile; fawning; parasitical (1890: 171) biçimlerini verir. *Tarama Sözlüğü*'nde *ekti* (*ekdi, ektü, ikdi, ikdü, ikti, iktü*) “1. Tufeyli, asalak, dalkavuk 2. Alışkan” anlamı ile tanıklanır (T 1967: 1417).

Derleme Sözlüğü'nde de kelime değişkeleri ile görülür: *ikti* “(I) 1. Annesi öldüğü için başka koyun emmeye alıştırılan kuzu ya da oğlak 2. Çobana alışkın hayvan (II) 1. Açgözlü 2. Annesiz babasız büyüdüğü için arsız olan kimse” (DS 1974: 2516); *ekti* (I) “1. Anası ölüp de başka koyuna alıştırılan ya da elde beslenen kuzu 2. Önüne gelen koyunu emen kuzu 3. Başkasının otlağından geçinen hayvan 4. Alışkın, evcil (hayvan) (II) 1. Asalak, başkalarının sırtından geçinen 2. Cimri, pinti, görmemiş 3. Arsız, yüzsüz, görgüsüz 4. Dilenci tabiatlı 5. Her şeyden tatmak isteyen 6. Obur 7. Aşğılık (III) 1. Anası babası olmayan (çocuk) 2. Atılmış, bırakılmış (çocuk) 3. Kimsesiz (IV) 1. Dağınk, düzensiz 2. Hizmetçi 3. Çok gezen (V) 1. Uyanık, işini bilen 2. Dalkavuk (VI) Büyümüş de küçülmüş, yaşı ile bağdaşmayan sözler söyleyen (VII) 1. Metres, kapatma 2. Pezevenk, yolsuz birleşmelere aracılık eden kimse” (DS1972: 1700-1701); *yekti* babasız, başıboş büyüyen, serseri (DS 1979: 4230); *ikdi* “ufak çıkarları gözetten (kimse)” (DS 1974: 2514); *ehiti* “(II) 3. Fakir, yoksul, sefil (V) Anadan doğma yetim”.

Brockelmann, kelimeyi *igid-* fiili ile ilişkilendirerek kelimeyi, *iktü* *igidtü, *igid* “aufziehn”? olarak vermektedir (1954: 99). Kelime, Dankoff- Kelly'nin yayımladıkları CTD dizininde de *igid-* fiilinin altında verilmiştir (III, 32). Atalay da *ikit-* fiilini “terbiye etmek, eğitmek, yetiştirmek” olarak çevirmiştir (BA IV, 228). Eski Türkçe *igid-* “to feed (a

person or animal)” (Clauson 1972: 103). *Derleme Sözlüğü*'nün yukarıda sıraladığımız verileri, kelimenin varlığını Anadolu ağızlarında sürdür-düğünü göstermektedir¹⁸.

3. 4. *Divanü Lugati 't-Türk*'teki dörtlüklerden “keldi esin esneyü/ kad-ka tükel *osnayu- ösneyü*/ kirdi bodun kasnayu/ kara bulut kükreşir”de görülen¹⁹, yayınlarda farklı okunuşlarıyla *ösneyü* veya *osnayu* kelimesinin kökü, *Divan* ile ilgili değişik yayınlarda *üsne-*, *usna-* ve *ösne-* okunuşları ile görülen “benzetmek” anlamındaki fiildir. Uygurcada, *Kutadgu Bilig*'de *osug* “tarz, şekil”, *osuglug* “benzer” kelimeleri vardır (Clauson 1972: 245).

Tarama Sözlüğü'nde de kelime, *os-*, *us-*, *yos-* biçimleri ile tespit edilmiştir (T 1972: 4674). *Süheyl ü Nevbahar*'da “özin karga keklige ussa nide/ bayık kendü yürüyüşini unıda” (Dilçin 1991: 426/3407), beyitinde görüldüğü gibi birçok tanıkta vardır.

Derleme Sözlüğü'nde de kelime, *usmak I* “ölçmek, karşılaştırmak” (DS 1979: 4043); *osmak I* “1. Karşılaştırmak 2. Sanmak 3. Şaşırıp kalmak 4. Darılmak” (DS 1977: 3291); *ösmek II* “benzetmek” (DS1977: 3355), *yosmak I* “1. Karşılaştırmak, benzetmek 2. Yeğlemek” (DS 1979:

¹⁸ Anadolu ağızlarının sözcük varlığının eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde görülen birçok kelimeyi sakladığına ilişkin değişik çalışmalar mevcuttur: Ali Akar (1999) “Divanü Lugati 't-Türk ile Anadolu Ağızlarındaki Ortak Unsurlar Üzerine Bir Deneme”, *Divanü Lugati 't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri 7-8 Mayıs 1999*, Ankara, 106-129 ; Aysu Ata (2000), “Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler I” *Türkoloji Dergisi C. XIII, S. 1*, Ankara, 67-97; Aysu Ata (2001) “Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler”, *Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu 25-27 Ekim 2000 Marmaris- Muğla*, Muğla, 35-42; Gülen-dam Karaca (2002), *Derleme Sözlüğü'nde Divanü Lugati 't-Türk'ten Fiiller*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana, (Danışman Doç.Dr. A. Deniz Abik) ; Evrim Topak (2002), *Divanü Lugati 't-Türk'te 't' sesi ile Başlayan Kelimelerin Derleme Sözlüğü'ne Yansımaları*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana, (Danışman Doç.Dr. A. Deniz Abik); Gülseren Tor (2005), “Mersin İli Ağızlarında Yaşayan Eskiçil Ögelerden Seçmeler I”, *Türk Dilleri Araştırmaları C. 15*, İstanbul, 19-59.

¹⁹ T.Tekin 1989: 98; D-K 1985: 308; BA III: 147.

4299) biçimleri ve anlamları ile görülür. *Derleme Sözlüğü*, ölçünlü Türkçede görülmeyen kelimenin ağızlarda korunduğunu göstermektedir.

3.5. *Derleme Sözlüğü*'nde "bulut" anlamı ile **gerye II**, **gerin II (girin)** ile kaydedilen kelimelerin aynı kelime olması gerektiğini düşünüyorum (DS 1972: 2000; DS 1972: 2003). Buna bağlı olarak da "hava bulutlanmak, serinlemek" anlamlarındaki **gerenlemek I** (DS 1972: 1999) ve **gerylemek** (DS 1972: 2000) kelimeleri ile "havanın bulutlu olması hali, sisli kapalı olması" anlamındaki **giranlık** (DS 1972: 2079) ve **giren I** (giran, gireng, girengi, giren hava, girenik, girenli, girenlik I, girenni, gireyli) (DS 1972: 2081), **geren II** (DS 1972: 1998-1999) verilerinin de aynı kelimenin türevleri olması gerekir.

"sarp kayalık, dağın girintili çıkıntılı gölgeli yeri; dağ eteği" anlamlarındaki **kerey** (DS 1975: 2754) **gerye III** (DS 1972: 2000), **kiran III** (DS 1975: 2875) maddeleri de aynı kökle ilgili görünüyor. "hava soğukken yavaş yavaş ısınmak" anlamındaki **kerensemek** (DS 1975: 2753) de aynı kökten olmalıdır.

Kelimenin kökenine ilişkin herhangi bir ipucu bulamadım. Hasan Eren, **giren** "bulutlu, kapalı, sisli hava" için kökenini bilmiyoruz, demektedir (1999: 156).

3. 6. "Sonbaharda olan geçici, dondurucu soğuk" **geyis (geyiz I)** (DS 1972: 2016); "Soğuktan ellerde ve yüzde görülen çatlaklar" **geyiz III** (DS 1972: 2016); "Ürüne zarar veren kırağı" **geyz I** (DS 1972: 2018); "acı soğuk" **giyiz III** (DS 1972: 2086); "ilkbaharda düşen ilk çığ" **giyiz II** (DS 1972: 2086) kelimelerinin kökenini Tietze, Grekçe olarak göstermiştir (1962: 373)²⁰.

3. 7. *Derleme Sözlüğü*'nde **kay I** "1. Yağmur, yaz yağmuru 2. Nem 3. Yağmurdan önce esen şiddetli yel" verisi vardır (DS 1975: 2695). *Divanü Lugati't-Türk'te* gördüğümüz "kar fırtınası; insanı öldüren bora tipi" (BA

²⁰ Kelimenin anlamları içerisindeki "geçici, dondurucu soğuk", "ilkbaharda düşen ilk çığ", "acı soğuk" karşılıkları aşağıda 3.7. maddesinde incelenen **kay** < **kağ** kelimesinin anlamları ile çağrışım kurmaya imkân vermektedir. Ancak benzerliği destekleyecek bir kanıt bulmak zor görünmektedir.

III: 147) olarak kaydedilen **kağ** kelimesi ile bu kelime aynı kelimedir (**qağ** 508 “blizzard (tipi, şiddetli kar fırtınası)” CTD III, 122).

Divan'da ilkbaharın gelişini anlatan dörtlükte görülen kelime, *Derleme Sözlüğü*'ndeki anlamlar ile uyumaktadır: “keldi esin esneyü/*kadhka* tükel üsneyü/ kirdi budun kasnayu/ kara bulut kükreşir” (BA III, 147).

Tarama Sözlüğü'nde **kay/kayı** “yağmur, sağanak, bora” anlamları ile tespit edilmiş (T 1969: 2366). *Kamus Tercümesinden* alınan tanıkta, Arapça *es-sâib* karşılığı olarak “yağmur mukaddimesi olan şedid rüzgâra denir ki bora ve **kay** tabir olunur” cümlesi bulunur. *Süheyl ü Nevbahar*'da da “kişi aşka vericegiz yakayı/ yakasını yırtar dutar yakayı/ nedir şadılık ya kayı²¹ anlamaz/ yazın ıssı kışta **kayı** anlamaz (Dilçin 1991: 1977-1978)” söyleyişinde görülür.

Anadolu dışındaki tarihi lehçelerden Kıpçakça ve Çağataycada da kelimenin **qay** biçimi ile kullanıldığı görülmektedir (Leksika 1997: 46).

Günümüz Türk lehçelerinden Türkmencede kelime, **gay** biçimiyle “fırtına, bora; kar fırtınası” anlamında görülür (TTS 1995: 240). Tatarcada **qay**, Hakasçada **xas**, Tuvacada **xat**, da biçimlerinde varlığı tespit edilmiştir (Leksika 1997: 46).

Derleme Sözlüğü'ndeki **gaylık I** “Hayvanları kardan ve yağmurdan koruyan yer” (DS 1972: 1947), **gaylık II** “Yağmurlu günlerde başa alınan çuval” (DS 1972: 1947) verileri de *kay* kelimesinden türemiş biçimlerdir.

3. 8. Derleme Sözlüğü'ndeki **gelik (I)** (*gedik VII*) “1. Çocuk ayakkabısı 2. Bir çeşit kadın ayakkabısı” (DS 1972: 1978), **kelik I** “1. Eski ayakkabı 2. çocuk ayakkabısı, patik 3. potin çizme ...” (DS 1975: 2732) ve **halık I** (*halik III, helik III*) “Eski ayakkabı” (DS 1974: 2260) verileri ile **gelin tepmek** “Çocukların topuğunun arkasında çıban çıkmak” (DS 1972: 1980), verisi arasında bir ilgi olmalı. Bu verinin tek yerden²² derlenmiş olması *gelin* biçiminin tartışılabilirliğini düşündürmektedir.

²¹ Semih Tezcan, *Süheyl ü Nevbahar Üzerine Notlar*, Ankara, 1994, s. 67-68 karşılaştırmız.

²² Bu veri, İçel'den derlenmiştir. *Mersin Ağzı Sözlüğü*'nde bu kullanım bulunmaktadır (Tor 2004).

Ayrıca **kelikçi** “ayakkabıcı” (DS 1975: 2732) verisi de aynı kelimenin değişik görünümüdür. **kelik VI** “Çok gezen kadın” (DS 1975: 2733) verisi de ayakkabı anlamından aktarma ile kullanılmıştır.

Tarama Sözlüğü’nde **gelik** için “Çocuk ayakkabısı, patik” karşılığı ve “sırtlarımız görmez oldu alığı/ ayaklarımız unuttu gön *geliği* (XIX)”, “*gelik* ki ayağa giyerler (XVI. yy) (T 1967: 1626)” tanıkları da var.

Eren, *Derleme Sözlüğü*’nde geçen *helik* biçimlerinin sözlük düzenleyicilerinin *d* ve *l* harflerini karıştırması nedeniyle ortaya çıktığını söyler (1995b: 872). Ancak *Tarama Sözlüğü*’ndeki *gelik* verileri, bu görüşün yanlışlığını ortaya koyar.

Derleme Sözlüğü’ndeki **edik (I)** (edik papuç, edük, etik (III) “1. Köylü çizmesi 2. Patik, *çocuk ayakkabısı* 3. Mest 4. Yünden örülen çok kısa konçlu çorap 5. Köylü yemenisi, pabuç 6. Terlik 7. Ayakkabı” (DS 1972:1664-1665); **kedik (I)** küçük *çocuk ayakkabısı*” (DS 1975: 2718). **çedik (I)** (çeduk, çeltik IV “1. Terlik 2. Çorabın yarısına kadar üstten dikilen meşin 3. *Çocuk ayakkabısı*” (DS 1968: 1106); **adik, edik** “fotin” (DS 1963: 67) verileri ile **gelik I** verisinin ilgisi var mıdır? Sözlük’te **gedik VII** verisine gönderme yapılmış. **gedik VII** de **gelik I**’e gönderilmiş. Buradan anlaşılabilir şey, yine “ayakkabı” anlamı var. Ses bilgisi bakımından *gelik, kelik* ile *adik, edik, kedik, gedik, çedik* arasında bir ilişki kurulması şimdilik zor görünmektedir.

Yukarıdaki *gelik*, ve diğer kelimeler arasındaki anlam uygunluğu, kelimenin diğerleri ile birleştirilmesine yol açmıştır. *Derleme Sözlüğü*’nde, aynı kelime olmayanlar da aynı kökten türemiş olanlar da aynı maddeye gönderilmiş, toplanmıştır. Tutulması gereken yol ne olmalıdır? Aynı kelimenin ses değişiklikleri ile kullanımları mı bir araya toplanmalıdır, aynı anlama gelen farklı kelimeler mi bir araya gelmelidir? Aynı kelimenin ses değişikliklerini taşıyan kullanımları bir araya getirilmelidir.

3. 9. gömele I “1. Bağ ve bahçelerde yaz için yapılan küçük kulübe, bağ evi 2. Bağ, bahçe, bostanlardaki bekçi kulübesi” 2149; **günne** “derme çatma bir kişilik kulübe” (DS 1972: 2230); **güme I** (gümele 1, 2, 3) “1. Avcı kulübesi 2. Bağ ve bostana yapılan basit bekçi kulübesi 3. Ahır” (DS 1972: 2222); **gumele** “bekçi kulübesi” (DS 1972: 2194); **gume I** “av-

cıların pusu yeri” (DS 1972: 2194); **köme III** (kömele, kömelti, kömü, küme) “1. Keklik ve benzeri kuşları avlamak için çalı çırpıdan yapılan avcının gizlenmesine yarayan yer, barınak 2. Yırtıcı hayvanları avlamak için yapılan tuzak” (DS 1975: 2956); **çömelti II** “tarla bekçisinin durak ve gözetleme yeri” (DS 1968: 1286). Bu kelimeleri, aynı kelimenin görüntüleri gibi düşünmek mümkün.

Kelimeler arasındaki yakınlığı gören Eren, *güme* maddesinde ‘kökenini bilmiyoruz, ağızlarda kullanılan *gümele* ve *güme* arasındaki benzerlik çarpıcı ve düşündürücüdür’ der. Farsçada *goma* ve *küma* olarak kullanıldığını belirtir (1999: 166). *gümele* maddesinde de ‘göçüşme olanaklarına karşın *kulübe* kelimesi ile birleştirilmesi güçtür’ kaydını koyar (1999:166).

Tarama Sözlüğü’nde *gömele* (gümele, gömelte, gömelti, gümelte) 15. yüzyıldan itibaren tanıklanmıştır: Farsça *gâje*, Arapça *ez-zeribe* karşılıklarında verilmiş (T 1967: 1742-1744). Buna karşın *Tarama Sözlüğü*’nde *güme*, *günne*, *köme*, *gume* verileri bulunmamaktadır. Yazı dilinin tarihi metinlerinde görülmeyen bu biçimleri, diğer kelimenin çifti olarak görmek ve H. Eren’in gösterdiği çift kelimeler²³ öbeğine eklemek uygun olacaktır.

4. Sonuç

Kelimelerin ağızlardaki çeşitli kullanımları, kökenlerini çözümlenmekte yardımcı olacak özellikler taşır. Değişkeleri ile ağızların sözvarlığı, ölçünlü dilde kullanılmayan birçok kelimeyi saklamaktadır. *Derleme Sözlüğü* büyük bir hazinedir. Tarihi metin çalışmaları için, köken çalışmaları için kullanılırken ilgili söz için ihtimal dâhilindeki birkaç değişkeden çok daha fazla değişkenin olacağı göz önünde bulundurularak bütünün taranmasını gerektirecek özelliktedir. Ağızlardaki kelimelerin değişkeleriyle ortaya çıkarılması, tarihi metinlerin sözvarlığının incelenmesi çalışmalarına katkıda bulunacağı gibi günümüz lehçeleri incelemelerinde de önemli bir kaynaktır. Sesbilgisi çalışmaları bakımından da değişkelerden yola

²³ Hasan Eren, “Türkçede Doublet Örnekleri”, *Türk Dili* 1995/2, S.523, 731-736.

çıkarak belirlenecek ses gelişmesi yolları kelimelerin tarihini aydınlatmakta yol göstericidir.

Kaynakça

- BA I Atalay, Besim (1985), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 521, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BA II Atalay, Besim(1986), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 522, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BA III Atalay, Besim(1986), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 523, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BA IV Atalay, Besim(1986), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi IV*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 524, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Brockelmann, Carl (1954), *Osttürkische Grammatik der İslamischen Litteratur Sprachen Mittelasiens*, Leiden.
- Canpolat, Mustafa (1964); “Derleme Sözlüğü I: Türk Dil Kurumu Yayınları, sayı: 211, LVI+444 s., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1963”, *Türkoloji Dergisi Cilt 1, Sayı 1*, Ankara 1964, 183-186.
- Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- CTD I Dankoff, Robert- Kelly, James (1982), *MAHMÛD al-KĀŞĖARĪ Compendium of The Turkic Dialects (Diwān Lugāt at-Turk) Part I*, Harvard.
- CTD II (1984), *MAHMÛD al-KĀŞĖARĪ Compendium of The Turkic Dialects (Diwān Lugāt at-Turk) Part II*, Harvard.
- CTD III (1985), *MAHMÛD al-KĀŞĖARĪ Compendium of The Turkic Dialects (Diwān Luyāt at-Turk) Part III*, Harvard.
- DLT, Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lugati't-Türk* (Tıkıbasım/Facsimile), Kültür Bakanlığı Yayınları/1205 Klâsik Eserler Dizisi/11, Ankara,1990.
- D-K bakımız CTD

- DS 1963 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I A*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211, Ankara.
- DS 1965 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II B*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/2, Ankara.
- DS 1968 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü III C-Ç*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/3, Ankara.
- DS 1969 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü IV D*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/4, Ankara.
- DS 1972 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü V E-F*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/5, Ankara.
- DS 1972 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VI G*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/6, Ankara.
- DS 1974 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VII H-İ*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/7, Ankara.
- DS 1975 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VIII K*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/8, Ankara.
- DS 1977 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü IX L-R*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/9, Ankara.
- DS 1978 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü X S-T*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/10, Ankara.
- DS 1979 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü XI U-Z*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/11, Ankara.
- DS 1982 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü XII EK I*, Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/12, Ankara.
- Dilçin, Cem (1991); *Mes'ud bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar İnceleme - Metin- Sözlük*, Atatürk Kültür Merkez Yayını- Sayı: 51, Ankara.
- Eren, Hasan (1995b), "Türkçedeki Ermenice Alıntılar Üzerine", *Türk Dili 1995/II*, Sayı: 524, 859-904.
- (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- Leksika 1997, *Sravnitel'no-storičeskaya Grammatika Tyurskih Yazıkov Leksika* (Redaktor E. R. Tenişev), Moskva.
- Redhouse, Sir James W. (1890); *A Turkish and English Lexicon, Constantinople 1890*, New Impression, Beirut, 1987.
- Şemseddin Sami (1317), *Kâmûs-ı Türki*, Dersaadet.

- T 1967 XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla *Tarama Sözlüğü III E-İ*, Türk Dil Kurumu Yayınları- Sayı 212, Ankara.
- T 1969 XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla *Tarama Sözlüğü IV K-N*, Türk Dil Kurumu Yayınları- Sayı 212/4, Ankara.
- T 1972 XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla *Tarama Sözlüğü VI U-Z*, Türk Dil Kurumu Yayınları- Sayı 212/6, Ankara.
- Tekin, Talat (1989), *XI. Yüzyıl Türk Şiiri Divanı Lugati't-Türk'teki Manzum Parçalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 541, Ankara.
- Tietze, Andreas (1962), "Einige Weitere Griechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch", *Nemeth Armağanı* (Hazırlayanlar Janos Eckmann, Ağâh Sırrı Levend, Mecdut Mansuroğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 191, Ankara, 373-388.
- Tor, Gülseren (2004), *Mersin Ağzı Sözlüğü*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 38, İstanbul.
- TTS 1995 *Türkmence- Türkçe Sözlük* (Hazırlayanlar Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhâl Ölmez, Süer Eker), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi -18, Simurg, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2005), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara.